

**Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Факультет педагогічної освіти**

Кафедра початкової та дошкільної освіти

ТРОЦЬКО ДІАНА ВІТАЛІЇВНА

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Магістерська робота

галузь знань 01 Освіта / Педагогіка
спеціальність 012 «Дошкільна освіта»

Науковий керівник:
проф. кафедри початкової
та дошкільної освіти,
доктор педагогічних наук,
професор
Галян О.І.

Львів-2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1. Сутність відповідальності як наукового конструкту	7
1.2. Педагогічні умови та особливості виховання відповідальності у дітей старшого дошкільного віку	17
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНА ВЕРИФІКАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	26
2.1. Дослідження показників відповідальності дітей старшого дошкільного віку	26
2.2. Зміст та шляхи виховання відповідальності у дітей старшого дошкільного віку	40
2.3. Аналіз результатів дослідження	48
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

Актуальність теми. Спрямованість сучасної вітчизняної освітньої політики потребує спеціального розгляду змісту та напрямків виховання підростаючого покоління, а саме зміни підходу до цього процесу з метою повного використання виховного потенціалу суспільства. У вимогах Базового компоненту дошкільної освіти та відповідно до умов модернізації сучасної освіти випускник закладу дошкільної освіти повинен набути конкретних особистісних якостей та компетентностей, що характеризують рівень його особистісного розвитку. Орієнтованість на морально-соціальні норми в поведінці дитини, що є нормотиповою для дошкільного віку, стосується вміння співпрацювати, здійснювати спільну діяльність з однолітками, бути самостійною і відповідальною. Взаємини дитини з однолітками й дорослими вибудовуються на основі прояву відповідальності. Її вияв під час виконання завдань створює підґрунтя для підвищення рівня значущості дитини в колективі, а отже, готовність оточення організувати спільну діяльність. Уміння сумлінно і вчасно виконувати доручення і завдання є необхідним для дитини старшого дошкільного віку компонентом готовності до навчання на наступному рівні освіти.

Наукові праці Н. Басюк, Т. Веретенко, Т. Гурлевої, М. Левківського, І. Корякіна, М. Сметанського, О. Сухомлинської, М. Савчина, Н. Огренич, В. Оржеховської, Т. Фасолько, Л. Якименко та інших присвячені висвітленню проблеми формування в дітей відповідальності.

Ж. Піаже вважав відповідальність частиною морального розвитку дітей, коли вони отримують більшість моральних правил дорослих і зобов'язані їх беззаперечно виконувати. Відповідно до концепції відповідальності Л. Кольберга, моральне усвідомлення розвивається в

активній творчій взаємодії особистості із соціальним середовищем. Теорії Дж. Роттера, Д. МакКлелланда, У.У. Аткинсона пояснюють сутність відповідальної поведінки людини на основі концепції локусу контролю.

Аналізуючи важливість виховання відповідальності як базової якості гармонійної особистості, можна зробити висновок, що досліджуване явище виникає в такій діяльності, яка потребує результату на благо інших, а також забезпечує набуття соціального значення рис характеру самого досліджуваного.

Часто відповідальність як особистісна риса постає як значущий показник морального розвитку дитини, її здатності до окреслення детермінації власних дій. Моральнісна орієнтованість у відповідальності постає як результат спеціально організованого педагогічного впливу. Потреба визначити потенціал психолого-педагогічних умов, що забезпечують ефективність виховання відповідальності дітей старшого дошкільного віку, спонукала нас до вибору цього напрямку наукового пошуку..

Мета магістерської роботи полягає в теоретико-практичному аналізі та емпіричному дослідженні спеціально створених умов формування відповідальної поведінки в дітей старшого дошкільного віку.

З урахуванням мети сформульовано такі **завдання магістерської роботи**:

1. Проаналізувати підходи до розкриття засадничих питань формування відповідальності особистості та відповідальної поведінки.
2. Обґрунтувати умови формування відповідальності та відповідальної поведінки в дітей старшого дошкільного віку.
3. Дослідити рівні прояву відповідальності та відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку.

4. Розкрити зміст роботи вихователя щодо розвитку відповідального ставлення дітей старшого дошкільного віку до діяльності, взаємодії з оточенням.

Об'єкт дослідження – відповідальність та відповідальна поведінка як показники особистісного зростання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування відповідального ставлення дітей старшого дошкільного віку до діяльності та оточення.

Ми припустили, що підвищення рівня відповідальності дітей старшого дошкільного віку залежить від створення вихователем адекватних для її формування педагогічних умов.

Експериментальною базою дослідження став Тартаківський НВК «ЗШ I-III ст. – ДНЗ» імені Петра Саноцького. Експериментальним дослідженням було охоплено 30 дітей старшого дошкільного віку та 5 педагогів.

Для вирішення поставлених завдань у роботі використовувалися такі **методи дослідження**:

- теоретичні: аналіз наукових джерел із питань психологічного обґрунтування та педагогічного супроводу виховання відповідальності, публікацій методичного характеру для визначення мети, порівняння, систематизації поглядів учених і практиків на досліджувану проблему, виокреслення завдань дослідження, його предмета; індукція та дедукція, синтез для систематизації висновків щодо структурних частин магістерської роботи та загального висновку за результатами проведеного дослідження; конкретизація;
- емпіричні: педагогічний експеримент, опитувальні методи (бесіда), спостереження для збору інформації про предмет дослідження, узагальнення практичного досвіду для верифікації обґрунтованих педагогічних умов виховання відповідальності; методи

математичної обробки результатів (кількісно-якісний аналіз емпіричних даних).

Теоретична значущість проведеного дослідження визначається систематизацією сутнісних характеристик прояву в дошкільників відповідальності та тих педагогічних умов, які сприяють формуванню у дітей відповідальності як моральної риси особистості.

Практичне значення магістерської роботи полягає в можливості використання отриманої узагальненої інформації та даних у професійній діяльності вихователів закладів дошкільної освіти, а також для підвищення рівня готовності майбутніх вихователів до створення адекватних педагогічних умов розвитку відповідальності та формування відповідальної поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Апробація результатів магістерської роботи. Узагальнення теоретико-прикладних аспектів за змістом теми представлено в статті «Педагогічні умови формування відповідальності у дітей старшого дошкільного віку», що розміщена в збірнику наукових студентських праць «Освітній альманах» (Троцько, 2022).

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота містить вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел і додатки. Загальний обсяг роботи – 71 сторінка. Основний текст роботи викладено на 58 сторінках. Результати дослідження ілюстровані 6 рисунками та 11 таблицями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т. Мотивація соціальної поведінки та механізми її формування. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2011. № 4. С. 4-10.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Наказ Міністерства освіти і науки України № 33 від 12 січня 2021 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osvitiderzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya/>
3. Балл Г. Феномен вибору в контексті соціальної поведінки. *Соціальна психологія*. 2005. № 1. С. 3-13.
4. Басюк Н. Формування почуття відповідальності у молодших школярів: автореф. дис. канд... пед. наук: спец. 13.00.07. Київ, 2005. 20 с.
5. Бех І. Виховання особистості: навчально-методичний посібник. Київ: Либідь, 2003. С. 149-160.
6. Бех І. Закономірності сучасного виховного процесу. *Дошкільне виховання*. 2004. № 2. С. 3-5.
7. Бех І. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ: Академвидав, 2012. 256 с. (Серія «Альма-матер»).
8. Бех І. Зростити моральну особистість – головна турбота. *Дошкільневиховання*. 2015. № 4. С. 6–9.
9. Бех І. Гідність як духовний геном особистості. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 1. С. 76-89.
10. Беленька Г. Формування відповідальності у дошкільників. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2015. № 1-2 (46-47). С. 63-67.
11. Беленька Г. Чинники виховання відповідальності в дітей дошкільного віку. *Наука і освіта*. Серія: Психологія. Педагогіка. 2014. № 10. С.19-24.
12. Боришевський М. Моральні переконання та їх формування у дітей. Київ: Рад. школа, 1979. 48 с.

13. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ: методичний посібник / за заг. ред. Н. Гавриш. Харків: Мадрид, 2015. 220 с.
14. Воронов В., Гавриш Н., Канішевська Л., Піроженко Т., Рейпольська О., Сисоєва С. (Укл.). Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку (проект) (2020). НАПН України. Київ.
<http://naps.gov.ua/ua/press/announcements/1763/>
15. Гнатів І. Психологічні умови засвоєння моральних норм. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна. Львів, 2008. Вип. 1. С. 296-306.
16. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
17. Гурлева Т. Виховуємо відповідальність у дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2012. № 5. С. 19–29.
18. Довбня С., Шулигіна Р. Теоретико-методичний супровід ігрової діяльності дітей дошкільного віку. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип. 72. Т 1. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 177-183.
19. Дуткевич Т. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
20. Заболоцька С. Психологічні умови розвитку моральних форм поведінки у навчально-ігровій діяльності дошкільників: дис. канд... психол. наук: 19.00.07. Дрогобич, 2013. 258 с.
21. Заброцький М. Основи вікової психології. Тернопіль: Богдан, 2002. 112 с.
22. Заячківська М. Діагностика вихованості культури поведінки дітей старшого дошкільного віку в різновікових групах. *Вісник інституту розвитку дитини*. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 10. С. 68-74.
23. Зварищук О. Виховання відповідальності старшокласників за свій фізичний стан: дис. ... канд. наук з фіз. вих. і сп.: 24:00:02; ЛДУФК. Львів, 2002. 240 с.

24. Зубрицька-Макота І. Психологічні умови формування уявлень про моральні норми у дошкільників: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Дрогобич, 2011. 229 с.
25. Кондратенко Р. Наступність у вихованні відповідальності в старших дошкільників і молодших школярів. *Педагогіка вищ. та серед. шк.*: зб. наук. пр. 2010. Вип. 28. С. 94-99.
26. Кондратенко Р. Різні підходи до визначення змісту та структури відповідальності. *Педагогіка вищої та середньої школи*: зб. наук. праць / гол. ред. В. Буряк. Кривий Ріг: КДПУ, 2005. Вип. 12. С. 190-198.
27. Кононко О. Виховуємо соціально компетентного дошкільника. Київ: Світич, 2009. 208 с.
28. Корякіна І. Педагогічні умови виховання відповідальності у дітей 6-го року життя в процесі спільної предметно-практичної діяльності. *Вісник Інституту розвитку дитини*: зб. наук. праць. Серія: Філософія, педагогіка, психологія. Київ: Вид-во Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова, 2012. Вип. 23. 168 с.
29. Кошелівська О. Особливості організації діяльності, стимулюючої моральний вибір в поведінці дошкільників. *Наукові записки*: зб. наук. пр. Вип.41. Київ: НПУ, 2001. С.73-75.
30. Левківський М. Соціально-правова відповідальність особистості: проблема формування. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Київ, 2002. Кн. 1. С. 47–51.
31. Лисенко Н. Педагогіка українського дошкільця: навчальний посібник : У 3 ч. Ч. 2 . Київ : Видавничий дім "Слово", 2010. 360 с.
32. Логопедія: підручник / за ред. М. Шеремет. Вид. 5-те. Київ: Видавничий дім «Слово», 2018. 856 с.
33. Лохвицька Л. Моральне виховання та моральне здоров'я дошкільників. *Психологічні перспективи*. 2012. Вип. 20. С. 135-144.

34. Лохвицька Л. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 128 с.
35. Мартиненко І. Комунікативний тренінг для дошкільників з порушеннями мовлення. Харків: Видавництво Ранок, ВГ «Кенгуру». 2018. 120 с. (Серія «Інклюзивне навчання»).
36. Мораль: Енциклопедія Сучасної України: електронна версія / гол. редкол.: І. Дзюба, А. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=69220
37. Орбан-Лембрик Л. Соціальна поведінка як спосіб вияву активності особистості. *Соціальна психологія*. 2004. № 5(7). С. 12-19.
38. Пастушенко Л. Розвиток когнітивного компонента моральної свідомості у дошкільному віці. *Проблеми сучасної психології*. 2012. Вип. 15. С. 463-472.
39. Педагогічний словник / за ред. М. Ярмаченко. Київ: Педагогічна думка, 2001. 516 с.
40. Пентій О. Формування у дітей дошкільного віку загальнолюдських моральних якостей. *Пед. вісн.* 2010. № 3 (спец. вип.). С. 61.
41. Половіна О. Психолого-педагогічний супровід ігрової діяльності п'ятирічних дітей. 2011. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5692/1/Polovina_OP_PI.pdf
42. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001р. №2628-III; зі змінами і доповненнями 2001-2020рр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
43. Руденко Н. Особливості виховання відповідальності у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. *Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти*: матер. III Міжнародних педагогічних читань пам'яті професора Т. Поніманської. Рівне: Видавець О. Зень, 2020. С 203- 206.
44. Сабадуха В. Філософсько-методологічний аналіз категорії відповідальність. *Філософія*. 2012. № 1 (115) січень-лютий. С. 166-170.

45. Савчин М. Психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості: дис. д. психол. наук: 19.00.07. Київ, 1997. 410 с.
46. Савчин М. Психологія відповідальної поведінки: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 280 с.
47. Семенкова О. Формування почуттів відповідальності у дітей старшого дошкільного віку в процесі господарсько-побутової праці. *Вісник інституту розвитку дитини*. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія. 2010. Вип. 7: матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Дитинство. Освіта. Соціум». 18 лютого 2010 року. С. 146-150.
48. Словник української мови. Академічний тлумачний словник в означеннях: в 11 томах (СУМ 11) / АН УССР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1973. Том 4. С. 799.
49. Стаднік Н. Виховання відповідальності у дітей шестирічного віку у взаємодії сім'ї та школи: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2009. 20 с.
50. Сухомлинський В. Вибрані твори : у 5 т. Київ: Рад. школа, 1976. 560 с.
51. Сухомлинський В. Виховання обов'язку. *Вибр. тв.*: в 5 т. К.: Рад. школа, 1977. Т.5. С. 472–488.
52. Терещенко Н. Виховання почуття відповідальності дитини-дошкільника в процесі виконання трудових доручень. *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість*: зб. матер VIII Всеукраїнської наук.-практ. конференції (Київ, 12-13 травня 2005 р.): в 6 т. Київ: Вид-во Європейського ун-ту, 2005. Т. 4. С. 173-176.
53. Трофименко Л. Особливості розвитку особистості дошкільників з мовленнєвими порушеннями. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/>.pdf
54. Троцько Д. Педагогічні умови формування відповідальності у дітей старшого дошкільного віку. *Освітній альманах*. 2022. С.249-252
55. Фасолько Т. Виховання відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2000. 18 с.

56. Фасолько Т. Відповідальність як характеристика соціальної компетентності дошкільника. *Нова педагогічна думка*. 1999. № 3. С.88-90.
57. Федорова М. Проблема формування моральної поведінки старших дошкільників у педагогічній науці. *Наукові записки. Серія: педагогічні та історичні науки*. Київ: НПУ, 2007. Вип. 65. С. 164-169.
58. Філософський енциклопедичний словник / редкол.: В. Шинкарук та ін. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
59. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ: монографія / за заг. ред. О. Рейпольської. Харків: Друкарня Мадрид, 2015. 330 с.
60. Шилова О. Проблема формування соціально відповідальної поведінки та її сутнісні характеристики. *Пробл. інж.-пед. освіти*. 2008. № 21. С. 240-248.
61. Якименко Л. Теоретичні основи формування в старшому дошкільному віці відповідальності як базової якості особистості. *Наукові записки НДУ. Психолого-педагогічні науки*. 2013. №5. С. 100-104.
62. Anderson D.R. Educational television is not an oxymoron. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 557, 1998. p. 24-38.(D).
63. International Standard Classification of Education. ISCED 2011 (2012). UNESCO Institute for Statistics. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf>
64. Jonas Hans. Das Prinzip Verantwortung. Versuche einer Ethik für die technologische Zivilisation. *Zeitschrift für Philosophische Forschung*. 1983. № 37 (1).pp. 144-147.
65. Kohlberg L. Moral stages and moralization. New York: Winston, 1975. 125 p.
66. Skinner B.F. Why we are not acting to save the world. In: Skinner B.F, editor. Upon further reflection. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall; 1987. pp. 1-14.

